

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37
Nisan 2015 April 2015
www.sosyalarastirmalar.comIssn: 1307-9581

BELLEĞİN AYNASINDAN ŞİİRE BAKMAK: MODERN TÜRK ŞİİRİNDE BELLEK METAFORU
LOOKING AT THE POETRY IN THE MIRROR OF MEMORY: THE METAPHOR OF MEMORY IN THE
MODERN TURKISH POETRY

Gökhan TUNÇ*

Öz

Metaforlar, şairlerin hayal güçlerini ve özgün yaratıcılıklarını gösteren estetik işlevlerinin yanı sıra düşünce süreçlerini belirleyen ve kullananların düşünme şekillerini, nasıl düşündüklerini ortaya koyan özelliklere de sahiptir. Bununla birlikte metaforlar, düşünme şekliyle etkiledikleri gibi düşünceleri belirlerler. Bahsedilen durum, şiirlerde metaforik unsurların incelenmesini gerekli ve önemli kılar. İfade edilen çerçevede, bu makalede, şairlerin şiirlerinde önemli bir konuma sahip olan bellek kavramına yoğunlaşılacak ve örneklem olarak seçilen Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Muhip Dıranas, Behçet Necatigil, Edip Cansever ve İlhan Berk gibi şairlerin birer şiirlerini merkeze alınarak onların bellek metaforu olarak hangi sözcükleri neden ve nasıl kullandıkları sorularına cevap aranacaktır. Gerektiğinde şairlerin farklı şiirlerinden de örnek verilme yoluna gidilecektir. Ayrıca belirlenen bellek metaforları aracılığıyla şairlerin geçmişi ve hayatı nasıl algıladıkları, düşünce şekilleri konusunda da fikir yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Metafor, Modern Türk Şiiri, Su, Ayna.

Abstract

Metaphors have an aesthetical function which shows imagination and creativity of poets. In addition, metaphors also have some peculiarities that they expose the user's thinking processes and way of thinking. Besides, metaphors have a quality of determining thoughts rather than being influenced way of thinking. This makes examination of metaphors in poems a necessary and significant task. In this framework, firstly, the concept of memory, an important notion in poems, will be focused on. Then, poems of such poets as Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Muhip Dıranas, Behçet Necatigil, Edip Cansever and İlhan Berk will be examined in order to understand why and how they used some words as memory metaphor. By using selected memory metaphors, it will also be evaluated how poets perceived past and life and how they thought.

Keywords: Memory, Metaphor, Modern Turkish Poetry, Water, Mirror.

GİRİŞ

Bellek, farklı nicelikler ve niteliklerde olmakla birlikte, şairlere önemli bir malzeme sunmaktadır. Kimi zaman geçmişteki anları sunmasıyla kimi zaman şiiri oluşturma sürecinde kimi zamansa anlık uyarıcılar karşısındaki konumlarıyla çoğu şair için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Belleğin söz konusu önemi, onun şairler tarafından nasıl alımlandığı sorusunu ortaya çıkarır. Bahsedilen soru; işlevsel bir değere sahiptir çünkü bu soruyla birlikte şairlerin geçmişi ve yaşanan anı nasıl algıladıkları da ortaya çıkabilecek, şairler tarafından belleğin algılanışının süreç içerisinde değişip değişmediği, değiştiyse bunun anlamının ne olduğu konusunda fikir yürütülebilecektir.

Douwe Draaisma'nın *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* adlı kitabında gösterdiği gibi felsefeciler ve psikologlar belleği anlamak için metaforlara başvurmak zorunda kalmıştır (Draaisma: 2007). Hâl böyleyken şairlerin de şiir dilinin metaforik doğası göz önünde bulundurulduğunda belleği metaforlar aracılığıyla dile getirmeleri şaşırtıcı bir durum değildir. Ancak onların şiirlerinde belleği ifade etmek için hangi metaforlara, neden ve nasıl başvurdukları konusu, incelenmesi ve tartışılması gereken bir unsurdur. Bu makalede, Türk şiirinden seçilmiş kimi şairlerin birer şiiri merkeze alınarak söz konusu şairlerin bellek için hangi metaforları, neden ve nasıl kullandıkları tartışılacaktır. Bu bağlamda, gerektiğinde bahsi geçen şairlerin farklı şiirleri de incelemeye dâhil edilecektir. Makalede örneklem olarak seçilmiş şairler ve şiirler şunlardır: Yahya Kemal Beyatlı'nın "Geçmiş Yaz", Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Ayna", Necip Fazıl Kısakürek'in "Geçen Dakikalarım", Ahmet Muhip Dıranas'ın "Olvido", Behçet Necatigil'in "Bellek", Edip Cansever'in "Masa da Masaymış ha", İlhan Berk'in "Pencere". Beyatlı, Tanpınar, Kısakürek, Dıranas ve Necatigil'in şiirlerinde geçmişle beraber belleğin önemli bir konum edinmesi bu şairlerin seçilmesi için bir

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

neden olmaktadır. Cansever ve Berk ise modern dünyada belleğin konumuyla ilgili bir temsil olması amacıyla örneklem dâhilinde seçilmiştir.

Gündelik Dilde, Bilim Dilinde ve Edebiyatta Bellek Metaforu

Metafor “meta” ve “pherein” sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşan “öteye taşımak, aktarmak” anlamına gelen bir terimdir. Nitekim, Aristoteles’in “metafor”un “bir sözcüğe anlamının dışında başka bir anlam verilmesi” (Aristoteles, 1999: 59-60) olarak tanımlaması da söz konusu çerçevede önem taşır. Bu noktada vurgulanan, bir sözcükten diğer sözcüğe anlam aktarımıdır. Henry L. Roediger “Memory Metaphors in Cognitive Psychology” adlı makalesinde, insanların anlamadığı olgular, durumlar karşısında onları anladıkları ya da daha tanıdık gelen unsurlarla ilişkilendirmelerinin doğal bir durum olduğunu dile getirir (Roediger, 1980: 231) ve bu şekilde gündelik dildeki metaforlara eğilir. Roediger’in hareket noktası aslında, her ne kadar doğrudan atıfta bulunmasa da, George Lakoff ve Mark Johnson, *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı kitaplarıdır. Lakoff ve Johnson, metaforun çoğu insan için poetik hayal gücü ve retorik gösteriş hilesi olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu vurgularlar. Onlara göre metafor sadece gündelik dilde değil, düşünce ve eylemlerde de yaygındır (Lakoff ve Johnson, 2005: 25). Bu bağlamda araştırmacılar düşünce sürecinin büyük ölçüde metaforik olduğunu öne sürerler (Lakoff ve Johnson, 2005: 25). Roediger de aynı şekilde gündelik dilden yola çıkarak bellek metaforlarının niteliğini tartışır. Ona göre bellek, gündelik dilde, gerçek fiziksel bir uzamla ilişki kurularak düşünülür. Bu çerçevede, akıl, şeyleri tuttuğumuz bir yerdir; düşünceleri zihinde tutarız; düşünceler aklımızın bir köşesindedir; aynı şekilde düşünceler zihnimizin karanlık köşelerinde bulunur. Bazı insanlar için zihni açık, zihni geniş; diğerleri içinse dar kafalı ifadeleri kullanılır. Bazen de düşünceleri kafamızdan attığımızı söyleriz. Zihinsel süreç, sık sık fiziksel uzamdaki gerçek davranışlara başvurularak tarif edilir: Düşüncelerimizi düzenleriz, kaybettiğimiz anılarımızı arar ve onları bulduğumuzda kendimizi şanslı hissederiz. Ayrıca, zihinsel davranışları, fiziksel davranışları tarif ederken kullandığımız sıfatlarla açıklarız (Roediger, 1980: 231). Türkçede de bellekle ilgili benzer metaforik ifadeler dikkat çekmektedir. Gündelik dilde kullanılan “kafayı boşaltmak”, “kafasına koymak”, “kafası almamak”, “aklından çıkarmak”, “aklına koymak”, “aklına sığmamak”, “belleğinde kalmak”, “belleğinde yer edinmek”, “zihni açmak”, “zihnini doldurmak” veya “zihni dolu olmak” gibi deyimler, Roediger’in düşünceleriyle paralel olarak belleğin belirli bir mekânla anlamlandırılması ile ilişkilidir. Benzer şekilde Zoltán Kövecses “Zihin bir kaptır” kavramsal metaforuna işaret ederek gündelik dilde belleğin ve onunla ilişkili unsurların belli bir uzama sahip olarak gösterildiğine dikkat çeker. “Zihin bir kaptır” kavramsal metaforu temel alınarak “Öfke kabın içindeki sıcak sıvıdır” metaforu elde edilir (Kövecses, 2002: 205).

Bilimde belleğe ilişkin oluşturulan metaforlarda da bellek belli bir uzamla ilişkilendirilir. Bu bağlamda belleğin depolama mekânı olduğu gözlemlenmektedir. İfade edilen çerçevede bilginin “depolanma” özelliği sık sık dile getirilir (Schunk, 2011: 130). Aynı şekilde araştırmacılar, belleğin duyuşsal kayıt, kısa süreli bellek (işleyen bellek) ve uzun süreli bellek (USB) olarak üç türde var olduğunu öne sürerler. Bu bellek türlerinin her biri ise “bilgi depoları”dır (Senemoğlu, 2013: 271). Depo metaforunun yanı sıra, bazı objelerden yararlanılarak bellek anlamlandırılmaya çalışılır. Henry L. Roediger, “Memory Metaphors in Cognitive Psychology” adlı makalesinde, listelediği bilimsel literatürdeki bellek metaforlarından bazıları şunlardır: balmumu tablet (Plato ve Aristotle), gramofon (Pear), kuşhane (Plato), ev (James), evdeki odalar (Freud), para kesesi (G. A. Miller), hurda kutusu (G. A. Miller), şişe (G. A. Miller, Galanter ve Pibram), bilgisayar programı (Simon ve Feigenbaum), çalışma tezgâhı (Klatzky), ineğin karnı (Hintzman), kütüphane (Broadbent), sözlük (Loftus) vb. (Roediger, 1980: 233). Listedeki objelerin, bir ya da birkaç yönüyle belleği anlama amacıyla kullanıldığı görülür. Örneğin Douwe Draaisma, *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* adlı kitabında, Freud’un belleğe ilişkin olarak kullandığı yazboz tahtası metaforuyla bu objede kâğıt yüzeyin balmumu tabakasından ayrılmasıyla gerçekleştirilen silme işlemiyle enervasyonun periyodik biçimde kesintiye uğraması arasında bir analogi kurduğunu dile getirir (Draaisma, 2007: 44). Bu bağlamda bilimsel dilde belleğin bazı fonksiyonlarını anlamlandırmak için farklı objelerin özelliklerinden yararlanmanın esas olduğu söylenebilir. Bu noktada, şiirde kullanılan bellek metaforlarının işlevlerinin de aynı olup olmadığı sorulabilir. Şiirde yer alan bellek metaforlarının, gündelik ve bilimsel dilde kullanılan bellek metaforlarından farklı olarak, belleği anlamlandırmak için bir araç olmadığı ileri sürülebilir. Şiir incelemelerinde de gösterileceği gibi şairler, yaşantılarında ve poetikalarında belleğin etkisi doğrultusunda bellek metaforları oluştururlar. Bu çerçevede ilk olarak Yahya Kemal Beyatlı’nın “Geçmiş Yaz” şiirinde belleğin hangi metaforla ve nasıl ele alındığı tartışılabilir.

Suyun Belleği: Yahya Kemal Beyatlı’nın “Geçmiş Yaz” Şiiri

“GEÇMİŞ YAZ”

Rü’yâ gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle,
Her ânını, her rengini, her şî’irini hazdan.
Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle!

Bir gün, bir uzak hâtıra özlersen o yazdan

Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin:
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde;
Mehtâb... iri güller... ve senin en güzel aksin...

Velhâsıl o rü'yâ duruyor yerli yerinde! (Beyatlı, 2007: 83)

Başlıktan da doğrudan anlaşılacağı gibi şiirde dile getirilen zaman, geçmiş yazdır. Geçmiş yazla birlikte yaşanan güzel anların hatırlanması şiirde konu edinilir. Bu makalede tartışılan hatırlama edimi şiirde suyla kurulmaktadır. Bir başka ifadeyle su, şiirde bellek metaforu olarak konumlandırılmış ve böylelikle hatırlama edimi su üzerinden varlık kazanmıştır. Bu çerçevede öncelikle su ile ayna arasında kurulan ilişki, daha sonra da suyun bellek metaforu olarak kullanılmasının nedeni üzerinde durulabilir.

Su ile ayna arasında eski dönemlerden beri yansıtmak ortak niteliği çerçevesinde bir özdeşlik kurulması dikkat çekicidir. Özellikle durgun suya sıklıkla ayna işlevi atfedilir (Mc. Cline: 2008: 340). Nitekim Gaston Bachelard'ın da, *Su ve Düşler* adlı kitabında, "suların aynası" ifadesini kullanması bahsedilen anlamda önem taşır (Bachelard, 2001: 79). Suyu, daha çok aynayla birlikte düşünülen görüntü yansıtmaya özelliğinin verilmesi, onun bellek metaforu olarak düşünülebilmesinin de ilk adımını oluşturur. Bu şekilde su, geçişteki güzel anların da yansıtıcısı olma özelliğine kavuşacaktır.

Peki, su ile bellek arasında kurulan metaforik ilişkinin niteliği ne olabilir? Araç metafor su ve konu metafor bellek sözcüklerinin anlam kümelerine bakıldığında söz konusu sözcükler arasında varsayılan ilişki belirginlik kazanır.

Bellek

Yansıtmak

Geçmişte var olanı yansıtır.

Muhafaza eder.

Su/Ayna

Yansıtmak

O an görüneni yansıtır.

Muhafaza edemez.

Yukarıda görüldüğü gibi yansıtmak ortak niteliğinde, ayna görevi gören suya muhafaza etmek ve geçmişi yansıtmak özelliği verilmiştir. Böylelikle de suyun geçici yansıtıcı özelliğine süreklilik özelliği atfedilmiş ve suyla bellek arasında bir metaforik ilişki kurulmuştur. Nitekim, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yahya Kemal* adlı kitabında, Yahya Kemal'in "Geçmiş Yaz" adlı şiirinde "mühim olan"ın "denizin yahut suyun aynasının tıpkı hafızamız gibi hiçbir şeyi kaybetmemesi" (Tanpınar, 2001: 148) olduğunu vurgulaması, öne sürülen savı destekleyici niteliktedir.

Şiirde, belleğin metaforu olan suya "dalgın" sıfatının verilmesi de dikkat çekicidir. Çünkü dalgın sıfatı belleğe ilişkin bir anlamsal gönderime sahiptir¹. Dalgın olmak özellikle düşünmek ve hatırlamak edimleriyle çok yakın bir anlam evrenine sahip olması, onun bellekle ilişkisini de somutlar. Bununla birlikte geçmiş gecelerden birinin "derin"de durması, hatırlama süreciyle ilgili bir anlama sahiptir çünkü şiirde dile getirilen "uzak hatıra" sözcükleri, geçmiş gecelerden birinin derinde durduğu vurgusuyla birlikte anlam kazanır. Söz konusu anlamı şu şekilde şemalaştırabiliriz:

Bellek

UzakHatıra

Hatırlamak

Bilince çıkmak

Su

Derin

Bakmak

Görünmek

Bu çerçevede Edalman'ın belleği kendi içinde "geriye bakma" özelliği ile karakterize olan bir yeniden "bağlandırma" faaliyeti olarak tanımlaması önemlidir (Cebeci, 2013: 321). Böylelikle bakmak ile hatırlamak arasında şiirde kurulan ilişkinin bellek araştırmacıları tarafından da bilimsel dilde kullanıldığı görülür. Ayrıca derin su imajı Bachelard'ın dediği gibi şaire yaratıcı hayal imkânları tanır. Bu konuda Bachelard şunları söyler: "Derin suyun karşısında kendi görüşünü seçersin; ister kımlıtsız dibi ister akıntıyı, ister kıyıyı ister sonsuzluğu görürsün; anlaşılmaz bir hak olan görme ve görmeme hakkı elindedir; ister kayıkçıyla birlikte yaşarsın ister 'harika, muhteşem ve inceden inceye düşünülmüş bir beğeni sahibi, çalışkan perilerin oluşturduğu yepyeni bir ırk'la birlikte yaşarsın, seçim hakkın suda vardır." (Bachelard, 2006: 62). Ayrıca "derin"de duran anın yerli yerinde olması ve istenildiğinde geri gelebilmesi, derin sözcüğüyle uzun süreli belleğe (USB) gönderimde bulunduğu düşünüldür.

Öte yandan aynanın kendisinin değil de suyun aynasının seçilmesi işlevsel bir öneme sahiptir. Bu durumun önem kazanmasının ilk nedeni, doğal bir unsurun seçilerek mehtap, iri güller ve bahçeye uygun bir mekânın oluşturulmuş olmasıdır. İkinci olarak su metaforuyla birlikte şair için poetik ve düşünsel bir

¹ Sermet Sami Uysal, "Geçmiş Yaz" şiirindeki "Körfezdeki durgun suya bir bak, göreceksin" dizesini Faruk Nafiz Çamlıbel'in "üstad"ın karşısında okurken dalgınlıkla "Körfezdeki dalgın suya bir bak göreceksin" diye okuduğunu, Yahya Kemal'in önce alınsa da daha sonra o dizedeki "durgun" sözcüğünü, "dalgın" a çevirdiğini naklede (Uysal, 2006: 18). Yahya Kemal'in "durgun" sözcüğü yerine "dalgın"ı seçmesinin nedeni bu bağlamda dalgın sözcüğünün belleğe ilişkin gönderimleri ile yorumlanabilir.

değere sahip Boğaz ve İstanbul'un da şiirde yer bulmasıdır. Mehtapla birlikte suyun, bir başka ifadeyle Körfez'in bellek metaforu olarak konumlandırılmasını, Douwe Draaisma'nın *Bellek Metaforu* adlı kitabındaki düşüncelerle birlikte anlamlandırılabiliriz. Draaisma, "Metaforlarda, metaforu kullanan kişilerin çevrelerinde belleğin gizli süreçlerini yansıtacak güçlü imgeler ararken gördüğü şeylerin muhafaza edildiğini görürüz." (Draaisma, 2007: 21) görüşünü ileri sürer. Onun bu düşüncesi "Geçmiş Yaz" şiirinde suyun/denizin bellek olarak neden konumlandırıldığını açmıyan bir özelliğe sahiptir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yahya Kemal* kitabında mehtaplı gecelerle ilgili şu sözleri mehtaplı Körfez'in neden kullanıldığını da ortaya koyan bir niteliğe sahiptir: "Mehtaplı gece, eski şiirin bilhassa Galip'ten sonra yaklaştığı bir temdir. Bununla beraber hiç olmazsa Tanzimat'tan sonra şehir hayatına biraz emniyet gelir gelmez, mehtap safası yerli hayatın büyük zevk modalarından biri olmuştur." (Tanpınar, 2001: 136). Bu bağlamda Yahya Kemal'in "mehtap safası"nı şiirinde fon olarak kullanması ve söz konusu fonla ilişkili olarak Körfez suyunu bellek metaforu olarak kullanması işlevsel bir öneme sahiptir.

Aynadaki Metinlerarası Bellek: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Ayna" Şiiri

"AYNA"

Derin sularında bu ayna her an
Senden bir parıltı aksettirecek,
Kâh çıplak bir omuz sessiz düşecek
Eriyen bir kuğu beyazlığından.

Bazan bir tebessüm, tutuşmuş mercan
Rüyâsıyla sanki kanlı bir çiçek,
Ve saçlar ümitsiz öyle yüzecek
Olgun akşamların ağırlığından.

Hep bu aynadasın artık kış ve yaz
Mavi sularıyla arkanda Boğaz
Köpüren aydınlıkta her tepeden,

Hep burada, ömrün her merhalesinde,
Hapsolmuş bir şafak gibi derinde
Zamana gülecek hüznün ve neş'en. (Tanpınar, 1989: 45)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın alıntılanan şiiri, Beyatlı'nın "Geçmiş Yaz" adlı şiiriyle birlikte okunduğunda, iki şiir arasındaki özellikle imaj, metafor ve sözcük düzlemlerindeki metinlerarası ilişki belirginlik kazanır. Suyun ayna ile özdeşleştirilmesi ve bellek metaforu olarak konumlandırılması, derinliği, geçmişteki, özellikle sevgiliyle geçen anları aksettirmesi, bu durumun rüya ile ilişkilendirilmesi, Boğaz manzarası, "Geçmiş Yaz" şiiriyle Tanpınar'ın "Ayna" şiirini metinlerarası bağlamda yorumlamanın yolunu açar.

Şiirde dikkat çekici noktalardan biri, başlığının "Ayna" olmasına rağmen kastedilenin yine "Geçmiş Yaz"da olduğu gibi, suyun aynası olmasıdır. Nitekim Tanpınar, *Yahya Kemal* adlı kitabında Bachelard'la benzer şekilde "suyun aynası" ifadesini kullanır (Tanpınar, 2001: 148). Bahsedilen çerçevede, şiirin adının su ya da suyun aynası yerine "Ayna" olarak tercih edilmesi dikkat çekicidir. Bu durumun olası nedenlerinden biri, Tanpınar'ın metinlerarası ilişki kurduğu "Geçmiş Yaz"ın Körfez'deki suyundan farklılaşma çabası olarak gösterilebilir. Ancak bu noktada özellikle, Yahya Kemal'in Körfez'deki suyuyla Tanpınar'ın Boğaz'daki suyu arasında metinlerarasılık bağlamında benzerlikler kadar anlamlı farklılıklar olduğu da vurgulanmalıdır.

Tanpınar'ın incelenme konusu şiirinde de su, bir ayna gibi yansıtıcı bir işleve sahiptir. Yine bu suyun aynası² var olanı yansıtmanın ötesinde bellek gibi geçmişini muhafaza etme ve tekrar yaşatma olanağı sunmaktadır. Bu anlamda "su"yun bellek metaforu olarak şiirde konumlandırıldığı söylenebilir. Bununla birlikte suyun temel özelliklerinden biri, "Geçmiş Yaz"da olduğu gibi, zengin çağrışımlara imkân tanıyan bir özelliğe yani "derin"liğe sahip olmasıdır. Öte yandan "Ayna" şiirinde, derin suyun yansıtıcılarıyla "Geçmiş Yaz"dan ayrıldığı görülmektedir. "Geçmiş Yaz"da, geçmiş gecelerden biri suda yansırken "Ayna" şiirinde "hüznü ve neşesi"yle suda sevgili yansımaktadır. Bir başka ifadeyle Yahya Kemal, mutlu ve şevk anını dondurup sabitleyerek bellekte tekrarlamak, yeniden yaşatmak isterken Tanpınar, mutlu ve mutsuz anlarıyla sevdiği kişiyle geçen anları bellekte canlandırır.

² Tanpınar'ın şiirinde ayna kavramını ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir yazı için bk. Yunus Balcı (2004), "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirinde 'Ayna'", *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S. 11, s. 69-84.

Douwe Draaisma, *Bellek Metaforu* adlı kitabında “depolama mekânı metaforu”nun “bellekle ilgili literatürde bir arketip hâline” geldiğinden söz eder. Bir deneyimin kapalı bir mekânda muhafaza edilmesi bu anlamda sık sık dile getirilir (Draaisma, 2007: 51). Bahsedilen durumun “Ayna” şiirinde de yinelenmesi dikkat çekicidir. “Hep burada, ömrün her merhalesinde, / Hapsolmuş bir şafak gibi derinde” mısralarında da geçmişteki anların kapalı mekânda muhafaza edildiği dile getirilerek şiirde “depolama” arketipi sürdürülmüştür. Bununla birlikte “Hep burada, ömrün her merhalesinde” ve “Zamana gülecek hüznün ve neş’en” mısralarında kalıcı izlerin kaydının bellekte sıkı bir şekilde muhafaza edildiği, derinde olan bu izlerin yüzeye, yani bilince istendiğinde çıkarılabileceği ve böylelikle sevgilinin anısının zamanın tahrip edici etkisinden korunduğu dile getirilmiş olur ki böylelikle de uzun süreli belleğe gönderimde bulunulur.

Tanpınar’ın su, ayna ve bellek arasında kurduğu denklik ilişkisini “Aynalar” adlı şiirinde de sürdürdüğü dikkati çekmektedir. Sözü edilen durum “Bir sonu gelmeyen rüyaya dalar / Akşam, odalarda fersiz aynalar. / Durgun sularında hepsinin yer yer / Eski bir hatıra sanki genişler,” (Tanpınar, 1989: 115) mısralarında, durgun su ile ayna arasında kurulan özdeşlik ve durgun suyun da bellek metaforu olarak kullanıldığı (durgun suda eski bir hatıranın genişlemesi) açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle şiirin son bölümü bu makalenin konusu açısından önemlidir:

Her bakışta çizer bu kederli su,
Ömrümüzün geniş bir tablosunu.
Bir tablo ki, ne renk, ne çizgisi var;
Fakat her hatıra içinde yaşar...
Ve derinliğinden bizlere güler,
Kalbi kalbimizde çarpan ölümler. (Tanpınar, 1989: 116)

Alıntılanan şiirde, su ile bellek arasında kurulan metaforik ilişkiyle birlikte bakışla hatırlamak arasında da bir denklik kurulmuştur. Belleğin ömrün geniş bir tablosunu çıkardığı düşüncesiyle birlikte her hatıranın suyun içinde yaşadığının belirtilmesi de sorgulanması gereken bir niteliğe sahiptir. Suyun, içinde hatıra barındırması, George Lakoff ve Mark Johnson, *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı kitaplarında dile getirdikleri “Taşıyıcı” metaforlarla (container metaphors) anlamlandırılabilir. Daha sonra üzerinde daha ayrıntılı durulacak olan taşıyıcı metaforlarla, Lakoff ve Johnson, soyut varlıklara da iç ve dış yönelimimizi yansıttığımızı ve onları da bu tür fiziksel nitelemelerle algıladığımızı belirtirler. Söz konusu durum, Tanpınar’ın “Aynalar” şiiri için de geçerlidir. Suyun içinde hatıraların yaşaması (“Fakat her hatıra içinde yaşar...”), Roediger’in daha önce belirtilen düşünceleriyle paralel olarak belleğin bir iç ve belli sınırlara sahip taşıyıcı (kap) bir unsur (container) gibi algılandığını gösterir.

Kör Aynadan Yansımayanlar: Necip Fazıl Kısakürek’in “Geçen Dakikalarım” Şiiri

“GEÇEN DAKİKALARIM”

Kimbilir neredesiniz,
Geçen dakikalarım?
Kimbilir neredesiniz?

Yıldızların, korkarım,
Düştüğü yerdesiniz;
Geçen dakikalarım?

Acaba tütsü yaksam,
Görünür mü yüzünüz?
Acaba tütsü yaksam?

Siz benim yüzümsünüz,
Eğilip suya baksam,
Görünür mü yüzünüz?

Gitti bütün güzeller?
Sararmış biri kaldı,
Gitti bütün güzeller.

Gün geldi, saat çaldı,
Aranızda verin yer;
Sararmış biri kaldı!.. (Kısakürek, 1997: 266)

Necip Fazıl Kısakürek’in “Geçen Dakikalarım” adlı şiirinde de başlığın doğrudan gönderimde bulunduğu şekilde, geçmişteki anlar ve onların hatırlanma çabası konu edinilir. Yine hatırlama edimiyle,

daha doğrusu hatırlama çabasıyla birlikte şiire bellek dâhil olur. Bu bağlamda Kısakürek'in de, tıpkı Beyatlı ve Tanpınar gibi, su unsurunu bellek metaforu olarak konumlandığı gözlemlenir. Kısakürek'in araç metaforu su ile konu metafor bellek arasında kurduğu denklik ilişkisi şöyle şemalaştırılabilir:

Bellek	Su
Yansıtmak	Yansıtmak
Hatırlamak	Suya bakmak

Bu şiirde de su unsurunun yansıma özelliği ile bellekle metaforik bir ilişki kurduğu söylenmelidir. Bununla birlikte, bakmak ile hatırlamak arasında kurulan bağ, daha önce incelenen şiirlerle paralel olarak sürdürülmüştür. Ancak bu şiirde daha önemli olan nokta, gerek Yahya Kemal'de gerekse Tanpınar'da geçmişi muhafaza edip derinde saklayarak bütün berraklığıyla yansıtan suyun Kısakürek'te söz konusu işlevi yerine getiremeyişi. Bir başka ifadeyle, su unsurunun donuklaşarak geçmişteki anları her istendiğinde yeniden canlandırma özelliğinin sona ermesidir. Şiirde yer alan "Kim bilir nerdesiniz geçen dakikalarım kim bilir nerde" ve "eğilip suya baksam görünür mü yüzünüz" mısralarıyla geçmişteki anların yeniden bellekte canlandırılmayışı dile getirilmiş olunur. Söz konusu suyun yansıma özelliğinin yitimi ve dolayısıyla belleğin muhafaza etme niteliğinin kaybolması, Beyatlı ve Tanpınar'ın geçmişi bütün canlılığıyla yaşatabilen durgun ve derin sularıyla (ki derin oluş, aslında belleğin güçlülüğünü de ortaya koyan bir niteliktir) ve bellekleriyle karşılaştırılınca daha dikkat çekici bir hâl alır. Beyatlı ve Tanpınar'da istendiğinde ortaya çıkarılabilen geçmiş anlar, Kısakürek'te artık nerede bulunacağı bilinmeyen bir unsur hâlini almıştır. Tam da bu noktada, Quintilianus'un "Eğitilmiş bir hafızada hatırlama yeteneği, avını nerede bulacağını bilen, av hayvanının alışkanlıklarına aşına bir avcı gibidir" (Draaisma, 2007: 61) ifadesi göz önünde bulundurulabilir. Yine Albert Magnus'un aynı bağlamda dile getirdiği "Hatırlamak, hafızada saklı olanın izini sürmekten başka bir şey değildir" (Draaisma, 2007: 61) metaforik sözü, aynı şekilde bellekle ilgili literatürde bilgilerin ve anların arayıp bulunarak geriye getirilme işlevi, Kısakürek'in şiirini anlamlandırmak için işlevsel bir anlama sahiptir. "Kim bilir nerdesiniz, Geçen dakikalarım? Kim bilir nerdesiniz?"; "Eğilip suya baksam, / Görünür mü yüzünüz?" mısraları, hafızada saklı olunan anların izini sürememeyi ve dolayısıyla onları bulamamayı imler.

Belleğin Farklı Görünümleri: Ahmet Muhip Dıranas'ın "Olvido" Şiiri

"OLVIDO"

Hoyrattır bu akşamüstler daima.
Gün saltanatıyla gitti mi bir defa
Yalnızlığımızla doldurup her yeri
Bir renk çığılığı içinde bahçemizden,
Bir el çıkarmaya başlar bohçamızdan
Lavanta çiçeği kokan kederleri;
Hoyrattır bu akşamüstleri daima.

Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar
Unutuşun o tunç kapısınzorlar
Ve ruh, atılan oklarla delik deşik;
İşte, doğduğun eski evdesin birden,
Yolunu gözlüyor lamba ve merdiven,
Susmuş ninnilerle gıcırıyor beşik
Ve cümle yitikler, mağlûplar, mahzunlar...

Söylenmemiş aşkın güzelliğiyledir
Kâğıtlarda yarım bırakılmış şiir;
İnsan, yağmur kokan bir sabaha karşı
Hatırlar bir gün bir camı açtığını,
Duran bir bulutu, bir kuş uçtuğunu,
Çöküp peynir ekmek yediği bir taşı...
Bütün bunlar aşkın güzelliğiyledir.
[...] (Dıranas, 1974: 9-50)

Ahmet Muhip Dıranas'ın bir kısmı alıntılanan şiirinin başlığı olan "olvido" sözcüğü her ne kadar "unutmak" anlamına gelse de, inceleme konusu şiirde baskın olan unsurun hatırlama edimi olduğu söylenmelidir. Akşam oluşuyla birlikte yalnız kalış ve pişmanlıkla, kederle geçmişin hatırlanması şiirde konu edinilir. Nitekim "Hatırlar bir gün bir camı açtığını" mısramında hatırlama edimi doğrudan dile getirilir. Gerek şiirin başlığındaki unutmaya gerekse içerikteki hatırlama edimleri, şiirde belleğe ilişkin doğrudan bir

gönderimin olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Bu sorunun cevabı doğrultusunda ilk olarak “Bir el çıkarmaya başlar bohçamızdan / Lavanta çiçeği kokan kederleri” mısraları incelenebilir.

Augustinus, Latince “düşünme” için kullanılan *cogitare* sözcüğünün anlamının “biriktirmek”, “toplamak” olduğunu vurgulayarak, zihni, istendiğinde ortaya çıkarılabilecek depolama yeri olarak konumlandırır (Aktaran, Draaisma, 2007: 53). Söz konusu durum, daha önce belirtilen, bir arketip hâline gelmiş olan “depolama mekânı metaforu”nun bir parçasıdır. “Olvido”da yer alan lavanta çiçeği kokan kederlerin bir el tarafından çıkarıldığı bohçanın da depolama işleviyle kullanılan bir bellek metaforu olduğu ileri sürülebilir. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*’nde “içine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş” olarak tanımlanan bohçanın belleğe atfedilen “biriktirmek” ve “toplamak” işlevini yerine getiren bir depolama aracı olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle incelenen şiirde bellek, kederlerin ve pişmanlıkların biriktirilip toplandığı bir bohça olarak kullanılmıştır.

Daha önce belirtildiği gibi, George Lakoff ve Mark Johnson, *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı kitaplarında “TAŞIYICI” metaforlardan bahsederler. Buna göre “taşıyıcılar (sınırları belirlenmiş bir çevreye, merkeze, ve periferiye sahip) sınırlı bir mekânın tanımlayıcıları, ve (miktarla farklılaşabilen, ve merkezde bulunan bir çekirdeğe sahip olabilen) bir tözün taşıyıcıları olarak görülebilir.” (Lakoff ve Johnson, 2005: 210). Bohçanın belleğin metaforu olarak konumlandırılması, taşıyıcı metaforlar kapsamında değerlendirilebilir. Bohçanın sınırları belirlenmiş bir çevreye sahip ve miktarı değişebilen bir tözün taşıyıcısı olması, onun taşıyıcı metaforların kapsamında düşünülmesinin yolunu açar. Nitekim, Jale Özata-Dirlikyapan, “Metafor ve Metonimi: Ahmet Muhip Dıranaş Şiirinde Katılaşımlı Kavramlar, Silinmiş Kişiler” adlı yazısında, Lakoff ve Johnson’ın container metaphors kavramlarını “kap metaforu” olarak çevirerek, “Olvido”da kullanılan bohça metaforunu kap metaforu olarak anlamlandırır. Özata-Dirlikyapan, söz konusu şiirde “hafıza bir bohçadır” metaforunun kullanıldığını vurgular ve bu metaforun “kaynak ve hedef öğeleri arasındaki eşleştirmeleri” şu şekilde belirler:

Bohça

Bohçadan çıkarmak

Bohçanın içindekiler

Giyeceklerin ya da kumaşların saklandığı yer

Hafıza

Hatırlamak

Anıların yol açtığı kederler

Anıların saklandığı yer (Özata-Dirlikyapan, 2005: 174-175)

Denklik şemasında görüldüğü gibi özellikle Draaisma’nın bahsettiği “biriktirmek” ve “toplamak” eylemlerinin bohça ile bellek arasındaki ilişkinin temel belirleyicilerinden olduğu söylenebilir. İster Draaisma’nın biriktirmek ve toplamak işlevini yüklediği depolama mekânı arketipiyle ister Lakoff ve Johnson’ın “taşıyıcı metaforu” ile anlamlandırılın, şiirde bohça ile bellek arasındaki metaforik ilişki çok belirgin bir şekilde kurulmuştur. Ancak söz konusu şiirde, bu kez daha az belirgin olmakla birlikte, ikinci bir bellek metaforunun daha kullanıldığı görülmektedir. Bu metafor ise “bellek tunç kapılı ve kapalı bir mekândır” şeklinde özetlenebilir.

Douwe Draaisma, daha önce belirtilen kitabında “güvercinlik” veya “kuşhane” şeklindeki fiziksel bellek imgesinin, bilginin korunmasını, bir deneyimin kapalı bir mekânda muhafaza edilmesi olarak temsil ettiğini dile getirir. Bununla birlikte “[b]ir şeyi hatırlamak isteyen bir kişi bu mekâna tekrar girerek muhafaza altında tutulan şeyleri tekrar elde etmeye çalışır” (Draaisma, 2007: 51). Aynı şekilde Draaisma, daha önceleri hatırlama biliminin, bellek için akılda tutulmak istenen “imgeler”le doldurulabilen, açık, erişilebilir bir düzene sahip hayalî bir mekâna dönüştüren bir yöntemeye dayandığından söz eder. Bu yöntemi kullananlar zihinlerinde bir bina, bir ev, bir kale veya bir saray resmi canlandırıyorlardı (Draaisma, 2007: 67). Bahsedilen bilgi ve deneyimlerin “biriktirilip” ve “toplanıp” kapalı bir mekânda muhafaza edilme durumu ve hatırlamak için bu kapalı mekâna tekrar girilmesi durumu, şiirde tunç kapılı mekân metaforu ile ifade edilir. Şiirde geçen, “Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar / Unutuşun o tunç kapısının zorlar” mısralarında hatıraların muhafaza edildiği kapalı ve korunaklı yere gönderimde bulunur. Hatıraların tekrar canlandırılması, ancak tunç kapılı mekâna girmekle mümkün olabilir. Şiirdeki korunaklı mekânın, tunç kapılı olması nedeniyle burası Draaisma’nın alıntılanan sözleriyle uyumlu olarak bir bina, bir kale veya saray³ olarak yorumlanabilir.

“Olvido” şiirinde bellekle ilgili kullanılan bir diğer dikkat çekici metafor “su/deniz”dir. Beyatlı, Tanpınar ve Kısakürek’in su ile bellek arasında kurduğu metaforik ilişki tartışma konusu şiirde de görülmektedir. Şiirin bahsi geçen bölümü şöyledir: “Ey unutuş! kapat artık pencereni, / Çoktan derinliğine çekmiş, deniz beni; / Çıkamaz artık sular altında o dünya.” (Dıranaş, 1974: 51). Bu mısralarda, Beyatlı ve

³Belleğin saray olması ile ilgili olarak Türk şiirinde Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Bütün Yaz” şiiri örnek verilebilir. Söz konusu şiirde geçen “Sen zambaklar kadar beyaz / Ve ürkek bir düşüncede, / Sanki mehtaplı gecede, / Hülyan, eşiği aşılmaz / Bir saray olmuştun bize” (Tanpınar, 1989: 41) mısralarında sevgilinin hülyasının, hayalinin bellekte yaşatılmaması, saray metaforu ile somutlanmıştır.

Tanpınar'ın şiirlerinde olduğu gibi, su/deniz bellek metaforu olarak konumlandırılmış, suyun "derin"i ile de bellekteki uzak geçmişe ait hatıralara gönderimde bulunulmuştur.

Belleğin Kitabından Geçmiş Okumak: Behçet Necatigil'in "Bellek" Şiiri "BELLEK"

Yaşlılık, bıkıldı
Zaman geçer: Bir kitap
Çevir sayfalarını.

Yok bu çölde
Bittikçe baştan
Çevir sayfalarını.

Açtıkça yaprakları
Değişen bir çiçek dürbünü - -
Çoğu yararını gördü. (Necatigil, 1996: 228)

Behçet Necatigil, şimdiye kadar incelenen şairlerden farklı olarak bellek sözcüğünü başlıkta kullanarak şiirin temel konusunun bellek olmasını belirgin bir şekilde ortaya koyar. Bununla birlikte belleğin kitapla kurduğu metaforik ilişkiyi de konu ve araç metaforunu birlikte anarak dile getirir. Şiirde bellekle denklik ilişkisi kurulan araç metafor ise, başka türlü yorumlamaya yer vermeyecek şekilde, kitaptır.

Kitapla bellek arasındaki metaforik ilişkinin gündelik dilde de var olması dikkat çekicidir. Örneğin "aklına yazmak" ve "aklını okumak"⁴ deyimleri, belleğin bir kitap olarak düşünüldüğünü göstermesi açısından bu noktada anılabilir. Öte yandan bellekle kitap arasında metaforik ilişkinin kurulabilmesine imkân tanıyacak yakın bir münasebetin var olduğunu söylemek gerekiyor. Alberto Manguel, *Okumanın Tarihi*⁵ adlı kitabında, Sokrates için kitapların bilgi ve bellek destekleyici bir niteliği olduğunu dile getirir (Manguel, 2013: 80). Bu anlamda, kitapla bellek arasında metaforik ilişkinin dışında karşılıklı bir alışveriş olduğu öne sürülebilir. Bellekten kitaba ve kitaptan belleğe doğru gerçekleşen bu akışın niteliği, Draaisma'nın gösterdiği gibi, tarihsel anlamda farklılaşabilmektedir. Aynı şekilde bellekle kitabın ilişkisindeki değişimle birlikte söz konusu çiftler arasında kurulan metaforik denklik de aynı olmamaktadır. Örneğin ortaçağda kitap, geçici insan belleğinin kalıcı hâle gelmesine yardımcı olan oldukça prestijli bir nesnedir. "İnsanın torununun doğumunu görecektir yaşa gelmesinin istisnai olduğu bir durum sayıldığı bir çağda kitap, birçok neslin yaşadıklarını içinde barındırıyordu." (Draaisma, 58). Manastır geleneğinde ise kitaba, hafızaya yardımcı bir araç olarak bakılır ve kitabın amacı, bir şeyleri hafızaya yerleştirmeyi kolaylaştırmaktır (Draaisma, 58). On yedinci yüzyılın başlarından itibaren çok farklı bir kitap algısı var olmaya başlar. Bu dönemle birlikte artık kitabın prestij kaybı tamamlanmıştır. "Uğradığı prestij kaybı sonucunda kitap yavaş yavaş farklı bir metaforik anlam kazanmaya başladı. Kitaplar artık geçiciliğe gem vuran bir bellekle, kalıcılıkla ilişkilendirilmek yerine sonlu bir şeyle, dünyevi şeylerin beyhudeliğiyle, boşunallığıyla ilişkilendirilir olmuştur." (Draaisma, 2007: 64).

Necatigil'in şiirinde her ne kadar bellek ile metafor arasında kurulan ilişki belirgin olsa da, söz konusu ilişkinin niteliğinin ne olduğunun sorgulanması gerekir. Anlatıldığı şekilde bellek, kitapla birlikte kalıcılık vasfı mı üstlenmiştir; yoksa "dünyevi şeylerin beyhudeliğiyle" mi ilişkilendirilmiştir?

Şiirde yaşlılık döneminin konu edilmesi ilk bakışta kitabın "dünyevi şeylerin beyhudeliği" durumuna gönderimde bulunduğunu düşündürmesine rağmen daha yakın bir okumada kitabın daha farklı bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu anlam, kitabın haz verici özelliğidir. "Yaşlılık, bıkıldı" mısraı ve mekânın çöl oluşu, anlatıcının bulunduğu zaman ve mekândan hoşnut olmadığına ilişkin bir anlamın ortaya çıkmasına yol açar. Bıkılan bu zamandan kaçış ise bellekle gerçekleşir. Geçmiş zaman, bir kitap gibi belleğe sayfa sayfa yazılmıştır ve mutsuz olunan, bıkılan içinde bulunulan zamanda teselli kaynağı olan şey, bellekteki anıların, tıpkı kitap sayfalarını çevirir gibi, hatırlanmasıdır. Kitabın sayfalarını çevirmek, hatırlamakla eşleştirilmiştir. Bununla birlikte kitabın bellekle ilişkili bir metafor olarak konumlandırılması, belleğin kuvvetli oluşunu gösterdiği gibi, anıların canlandırılması için kitabın sayfalarının çevrilisinin kullanılması, hatırlamanın kolay gerçekleştiğini imler.

İfade edildiği gibi kitap, bilgileri ve deneyimleri muhafaza etmesi yönüyle bellekle ilişkilendirilmiştir. De Fournival için de anıları saklayan ve geleceğe taşıyanın kitap olması (Manguel, 2013: 80), bellekle kitabın denklik ilişkileriyle alakalıdır. Ancak kitabın bellekle kurduğu denklik ilişkisinin daha önemli boyutu,

⁴ Hafızayı sildirmek deyimini ise kitap ve daha çok bellekle yazı arasındaki ilişkiyle alakalıdır.

⁵ Söz konusu kitabın bölümlerinden birinin "Belleğin Kitabı" olması kitabın bellek metaforu olarak konumlandırılması açısından dikkat çekicidir.

kitabın okura haz vermesi ve içinde bulunulan olumsuz ortamdaki kaçmak için bir araç olmasıdır. Böylelikle kitabın, belleğin kalıcılığına ilişkin bir metaforik bir öge olmaktan çok, geçmişteki güzel anların hatırlanmasına imkân ve haz vermesi öne çıkarılmış olur. Nitekim şiirde bellekle ilgili olarak “çiçek dürbünü”nün kullanılmış olması, bahsedilen haz duygusunu kuvvetlendirir. “Açtıkça yaprakları / Değişen bir çiçek dürbünü- -” mısraları, hatırlamakla kitabın sayfasını çevirmek ve çiçek dürbününe bakmak arasında bir ilişki kurar. Şiirin sonunda dile getirilen “Çoğu yararını gördü” mısraı ise hatırlamanın mutsuz olunan zamanlarda çoğu insana haz ve mutluluk verdiği ile ilgili bir gönderime sahiptir.

Masaya Yatırılmış Bellek: Edip Cansever’in “Masa da Masaymış ha” Şiiri

“MASA DA MASAYMIŞ HA”

Adam yaşama sevinci içinde
Masaya anahtarlarını koydu
Bakır kâseye çiçekleri koydu
Sütünü yumurtasını koydu
Pencereden gelen ışığı koydu
Bisiklet sesini çıkık sesini
Ekmeğin havanın yumuşaklığını koydu
Adam masaya
Aklında olup bitenleri koydu
Ne yapmak istiyordu hayatta
İşte onu koydu
Kimi seviyordu kimi seviyordu
Adam masaya onları da koydu
Üç kere üç dokuz ederdi
Adam koydu masaya dokuzu
Pencere yanındaydı gökyüzü yanında
Uzandı masaya sonsuzu koydu
Bir bira içmek istiyordu kaç gündür
Masaya biranın dökülüşünü koydu
Uykusunu koydu uyanıklığını koydu
Uykusunu koydu uyanıklığını koydu
Tokluğunu açlığını koydu.

Masa da masaymış ha

Bana mısın demedi bu kadar yüke

Bir iki sallandı durdu

Adam ha babam koyuyordu. (Cansever, 1998: 9)

Edip Cansever’in tanınmış şiirlerinden biri olan “Masa da Masaymış Ha” adlı şiirinde masaya, pencereden gelen ışığın, bisiklet ve çıkık sesinin, havanın yumuşaklığının, sonsuzun, biranın dökülüşünün, açlığın, tokluğun, uykunun ve uyanıklığın konulabilmesi, masa sözcüğünün ilk anlamında kullanılmadığını ortaya koyar. Daha derin bir okumada, masanın bellekle (özellikle kısa süreli/işleyen bellekle) ilişkili olduğu görülmektedir. Anlatıcının masaya aklında olup bitenleri, hayatta yapmak istediklerini, kimi sevip kimi sevmediğini koyabilmesi, masanın belleğin metaforu olduğunun ileri sürebilmesine imkân tanır. Çünkü görüldüğü gibi bahsedilen eylemler, bilişsel bir özellik taşır. Hatta masaya konulan anahtar gibi somut nesnelere bile, üst mısradaki yaşama sevincini de göz önünde bulundurduğumuzda, metaforik bir yorumlamaya tabi tutulmalıdır. Bununla birlikte sayılanlardan anlaşıldığı gibi masaya çok farklı niteliklerde unsurlar koyulabilmektedir. Nitekim, Roediger’in “Memory Metaphors in Cognitive Psychology” adlı makalesinde bilişsel psikolojide Broadbent’un masaüstünün kendisini bilince ya da zihinsel üretimin ağır işinin yapıldığı işleyen hafızaya karşılık gelecek şekilde kullandığını belirtmesi (Roediger, 1980: 235), tartışılan şiirde olduğu düşünülen masa ile bellek arasında analoji olduğu savını kuvvetlendirir. Ayrıca masanın farklı unsurların bombardımanına uğraması, zihinsel işlemlerin büyük ölçüde işleyen bellekte yapılması ve kısa süreli belleğin çok meşgul bir kavşak görünümünde olması (Senemoğlu, 2013: 277) düşüncesi ile uyum içindedir. Üst üste ve art arda konulan unsurlar işleyen, bir başka ifadeyle kısa süreli belleğin uyarıcılara çok sık bir şekilde maruz kalması ile ilişkilidir. Burada dikkat çekici olan nokta, “Masa da masaymış ha / Bana mısın demedi bu kadar yüke / Bir iki sallandı durdu / Adam ha babam koyuyordu” mısralarında, belleğin art arda farklı unsurlarla ve aşırı uyarıcılara maruz kaldığına dair gönderimdir. Bahsedilen durum, şiirin yazıldığı 1950 yılların koşulları düşünüldüğünde daha anlamlı bir hâle gelir. Ahmet Oktay’ın, *Metropol ve İmgelem* adlı kitabında dile getirdiği, “Kentleşme, 1950’lerden itibaren

görölmeye başlayan, hızı 1970'lerden sonra iyice artan bir olgudur. İç göçle birlikte kentler bir yandan gecekondulaşmasına sahne olurken, bir yandan da konut üretiminde bir patlama yaşanmıştır." (Oktaç, 2002: 50) sözleri, şiirin yazıldığı dönemde değişmeye başlayan toplumsal yaşamı vurgular. Kent yaşamıyla beraber hızlanan yaşam ve bireyin belleğinin art arda birçok farklı uyarıcıya maruz kalması "Masa da Masaymış ha" şiirinin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda belleğin metaforu olarak "masa"nın seçilmesi de kent yaşamında zorlanmasına karşılık dayanıklı oluşuna işaret etmesi açısından anlamlıdır.

Bilgi İşlem Sürecinin Bir Metaforu Olarak Pencere: İlhan Berk'in Pencere Adlı Şiiri

PENCERE

Ev
Yaprak

□

—————
Pencere

Her denklem çözümü öngörür.

Öyleyse: PENCERE

Bir göz (her şeyi ayrıca içine alan).

Çitleyen, kodlayan, dondurup bırakan.

Bir imge avcısı.

Evin neresinde olursam dışarısını daha iyi görürüm diyordur.

(Pencere görünümünün kendisi için olduğuna inanır.)

varlığını da boşluğa borçludur pencere.

Dünyayı önüne almıştır.

(Önüne bakar pencere.) (Berk, 2008: 309)

Yukarıda, İlhan Berk'in "Pencere" adlı şiirinin makale ile ilgili olduğu düşünülen kısmı alıntılanmıştır. Alıntılanan şiirde dikkat çekici olan nokta, Berk'in, diğer şairlerden farklı olarak, belleğin bir özelliğini metaforla ifade etmek yerine bilgi işleme sürecini konu edinmesidir. İnceleme konusu bu şiir, Berk'in *Şeyler Kitabı* adını taşıyan serisinin "Ev" bölümüne dâhildir. Bu bölümü oluşturan şiirlerde ev ve evin bütün unsurları (duvar, kapı, merdiven, balkon, bahçe, eşik vb.) metaforlar aracılığıyla anlamlandırılmaya çalışılır. Şiirde "pencere" metaforuyla duysal belleğin dile getirildiği öne sürülebilir⁶.

Şiirde "ev" ile "yaprak"ın çıkarılması ile "pencere" sonucunun elde edilmesi, pencerenin evin dış dünya ile kurduğu ilişkinin temel belirleyicisi olarak düşünüldüğünü ortaya koyar. Nitekim şiirde daha sonra pencere ile göz arasında bir eşdeğerlilik kurulmuştur. "Pencere" atfedilen ilk özellik, duysal belleğin iki türünden biri olan ikonik (görsel) bellek (Schunk, 2011: 14) oluşudur. Görsel bellek aracılığıyla dış dünyadaki görsel uyarıcılar çok kısa süre olmakla birlikte kaydedilir, daha sonra dikkat ve algı alanına giren uyarıcılar kısa süreli belleğe/işleyen belleğe aktarılır (Senemoğlu, 2013: 274). Bununla birlikte şiirde bilgi işlem süreci ile ilgili olarak yine "çitleyen" ve "kodlayan" sıfatları dikkati çeker. Çitlemek, yani sınırlamak, Gestalt teorisinde düzenlenmiş (örgütlenmiş) bilginin ve konunun öğrenmesi ve hatırlanmasının daha kolay olduğu yönündeki görüşleri (Schunk, 2011: 154) ile ilişkilendirilebilir. Nitekim bu şekilde bilginin kodlanması mümkün olacaktır. Pencereye atfedilen kodlama özelliğiyle kısa süreli bellek/işleyen bellek konu edinilir. Kodlama "yeni (gelen) bilginin işlem sistemine konulması ve USB'te saklanmaya hazırlanması sürecidir. Kodlama genellikle yeni bilgiyi anlamlı hâle getirerek ve onu USB'teki bilinen bilgilerle bütünleştirerek sağlar." (Schunk, 2011: 153). Kodlanan bilgi uzun süreli bellekte depolanır. Şiirde "dondurup bırakan" ifadesiyle uzun süreli bellekte bilginin depolanarak sürekli muhafaza edilmesine gönderimde bulunulur. Bilgi dondurulduğu için kaybedilmez ve istendiği zaman geri çağrılabilir. Bu bağlamda Berk'in söz konusu şiirinde bilgi işlem sürecini konu edindiğini ileri sürmek mümkündür.

SONUÇ

İncelenen şairlerin şiirlerinde görüldüğü gibi Beyatlı, Tanpınar ve Kısakürek, suyu bellek metaforu olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda her üç şairin de doğadaki bir unsuru belleğin metaforu olarak konumlandırması dikkat çekicidir. Özellikle Beyatlı ve Tanpınar, suyu ayna (yansıtma) işleviyle ön plana çıkarırlar. Su her iki şair için bakılan her an derinde sakladığı geçmişteki anları yansıtma özelliğine sahiptir.

⁶ İkinci Yeni şairlerinin bellek konusunu şiirlerinde sorunsallaştırdıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda örnek verilebilecek diğer şair Ece Ayhan'dır. Ayhan "Bir Sivil Şairin Ölümü" adlı şiirinin 3. bölümünde "Benim çatı katı aklıma hep şu gelir" (Ayhan, 2004: 237) ifadesini kullanmaktadır. Ayhan'ın bahsedilen ifadesinde çatı katı ile akıl arasında doğrudan bir analogi kurduğu görülmektedir. Bahsedilen analogiyle çatı katının evin hem üstünde hem de yaşam alanının dışında kalan unsurların, yeniden kullanılmacaya kadar depolandığı mekân olması ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çatı katının, bilgilerin yeniden kullanılmak üzere depolandığı uzun süreli bellekle ilişkili olduğu öne sürülebilir.

Ancak söz konusu özelliğin, bir başka ifadeyle durgun suyun geçmişi berrak bir şekilde yansıtma niteliğinin, Kısakürek'in "Geçen Dakikalarım" şiirinde yok olması dikkat çekicidir. Kısakürek'te suyun aynası körleşmiş, geçmişi yansıtma özelliği son bulmuştur. Geçmiş arayıp bulunarak geri getirilemez çünkü izini kaybettirmiştir. Dıranas ise belleği doğa unsurlarının yerine kültürel bir sözcükle olan bohçayla ifade eder. Dıranas, bellekteki unutulmuş anları, bohçaya konulmuş eşyalara benzetir. Bunun yanı sıra bellek tunc kapılı bir mekândır. Üçüncü düzlemde ise diğer şairlerle koşturarak bellek su metaforu ile anlamlandırılmıştır. Özellikle Beyatlı ve Tanpınar'daki derin su ifadesinin Dıranas'ta da yinlendiğini görüyoruz. Ancak Beyatlı ve Tanpınar'daki saydam belleğe ve şimdide yaşatılmak istenen anılara karşılık Dıranas'ta anılar kaldırılmış eşyalar, bellek korunaklı bir mekândaki unsurlar ve istemediği hâlde derinliğine çeken su gibidir. Dıranas'ın geçmişteki anılarla imlediği anlamın bilhassa kederler olması, onun geçmişi hatırlamak istememe nedenini oluşturur. Necatigil ise belleği kitap olarak metaforlaştırır. Kitabın belleğin kuvvetli oluşunu çağrıştırmasının yanı sıra incelenen şiirde daha baskın olan özelliği mutsuz olunan yaşlılık döneminde haz ve mutluluk vermesidir. Burada Dıranas ile Necatigil arasında dikkat çekici bir karşıtlık ortaya çıkar. Dıranas için bellek kederleri ortaya çıkarırken, Necatigil için mutluluk veren güzel anları bir kitabın sayfaları gibi muhafaza eder. Cansever ise belleği geçmiş anıları muhafaza etmesinden çok gündelik hayattaki işleviyle konu eder. Onun için masa olarak konumlandığı kısa süreli bellek, gündelik hayatın hızı içerisinde birçok uyarıcının bombardımanına maruz kalır. Cansever'in kısa süreli/işleyen bellek için seçtiği masa metaforunun, saray, bohça, çatı katı vb. metaforların aksine korunaklı ve kapalı olmaması, kısa süreli/işleyen belleğin tüm uyarıcılara doğrudan maruz kalması ve büyük bir yükün altında olması ile alakalıdır. İlhan Berk ise, "pencere"nin bir ev için nasıl bir anlamı olduğundan yola çıkarak insan belleğindeki bilgi işlem sürecini somutlandırır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (1999). *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ayhan, Ece (2004). *Bütün Yort Savul'lar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bachelard, Gaston (2006). *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*, Çev. Olcay Kunal, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Balci, Yunus (2004). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirinde 'Ayna'", *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S. 11, s. 69-84.
- Berk, İlhan (2008). *Şeyler Kitabı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2007). *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Cansever, Edip (1998). *Yerçekimli Karanfil*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Cebeci, Oğuz (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dıranas, Ahmet Muhip (1974). *Şiirler*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Draaisma, Douwe (2007). *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, Çev. Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1997). *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kövecses, Zoltán (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Lakoff, George ve Mark Johnson (2005). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, Çev: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Mc. Cline, Erin (Jul., 2008). "Mirrors, Minds, and Metaphors", *Philosophy East and West*, Sayı. 58, No. 3, s. 337-357.
- Manguel, Alberto (2013). *Okumanın Tarihi*, Çev. Füsun Elioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Necatigil, Behçet (1996). *Şiirler 1972-1979*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oktay, Ahmet (2002). *Metropol ve İmgelem*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özata-Dirlikyapan, Jale (2005). "Metafor ve Metonimi: Ahmet Muhip Dıranas Şiirinde Katlaşmış Kavramlar, Silinmiş Kişiler", *Pasaj*, S. 1. s.171-180.
- Schunk, Dale H. (2011). *Öğrenme Teorileri: Eğitimsel Bir Bakış*, Çev. Ed. Muzaffer Şahin, Ankara: Nobel Yayınları.
- Senemoğlu, Nuray (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1989). *Bütün Şiirleri*, Haz. İnci Enginün, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). *Yahya Kemal*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uysal, Sermet Sami (2006). *Şiire Adanmış Bir Yaşam... Yahya Kemal Beyatlı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.